

VÁLKA V MÍRU. ČECHY, HABSBURSKÉ ZEMĚ A JEJICH ARMÁDA 1648 – 1741

Vít VLNAS

(reedice příspěvku, otištěno s laskavým svolením autora)

(I.)

Někdy ve dvacátých letech 18. století se uherskobrodský písmák Martin Josef Ležák rozpomínal, kterak se roku 1680 objevila na nebi zlověstná kometa a hvězdáři tehdy předpovídali plných čtyřicet let válek, moru a hladu. Smutné proroctví se prý splnilo do puntíku: *Jakých tu krveprolití při oznámených vojnách bylo, to opsati možné nejni, nebo tolik bitek, porážek a dobejvání pevností a měst prošlo, které bez velkého krveprolití nemohlo. (...) Těž našich mnoho sem i tam pohynulo. (...) Ve Vlaších obzvláště mnoho lidu zůstávalo, ne tak od nepřítele, jako skrz všeliké nemoci, v říši při Speyeru a Höchstätu, kdežto naši nad Francouzi zvítězili a francouzského generála Talarta s 18ti bataliony chytli, z jedné i druhé strany mnoho lidu zhynulo. (...) Co se moru dotejče, ten snad v celé světě panoval a z krajiny do krajiny se podával.*¹ Citovaná reflexe není zdaleka jediná svého druhu a vcelku přesvědčivě ukazuje, jak hluboce zasahovaly válečné události do života lidí i tam, kde se zdánlivě neprojevovaly jejich nejkrutější důsledky. Záměrně proto bude tématem následujících poznámek historické období vymezené koncem třicetileté války na jedné a počátkem válek tereziánských na druhé straně. Tedy epocha, o níž česká historiografie jen málokdy uvažuje jako o klasické epoše "válečné".

Zásadním východiskem pro úvahy o roli válek a vojáků v daném období je bezesporu vznik stálé armády a s ním související jevy hospodářské a sociální. Zrod fenoménu jménem "miles perpetuus", věčný voják, s sebou nesl rozšířené možnosti uplatnění a celoživotní kariéry ve vojsku. Armáda, která se v polovině 17. století ustavila ze žoldnéřských pluků třicetileté války, vznikla především zásluhou velkého válečníka a vojenského reformátora, hraběte Raimunda Montecuccolih (1609-1680). Byl to on, kdo důsledně prosazoval přesvědčení, že boj se musí stát záležitostí profesionálů, nikoliv nespolehlivé zemské milice. Žádný člověk podle něj nemůže být střídavě sedlákem, řemeslníkem a vojákem, neboť každá profese si žádá celého muže. Dobře vycvičenou a dostatečně silnou armádu pak musí mít panovník k dispozici i v době míru, ať už k ochraně hranice, k zastrašení nepřítele, nebo k vlastnímu překvapivému útoku.² Díky Montecuccolimu byl v habsburské říši postupně opuštěn systém zemských hotovostí. Rekruty verbovala jak císařská vojenská správa, tak stavy jednotlivých zemí. Vysoké náklady na armádu vyvolávaly zvláště u merkantilistických národohospodářů čas od času stesk po "levnější" miliční zeměbraně. Ta se ale v českých zemích opětovně uplatnila až za zcela odlišných poměrů počátkem tereziánských válek.³

Barokní válečnictví kladlo zvýšené nároky na znalosti a zkušenosti jak prostých vojáků, tak důstojnického sboru. Od druhé poloviny 17. století se proto setkáváme i v habsburské monarchii se snahami o systematické vzdělávání budoucích velitelů, nejprve v rámci tradičních šlechtických akademií a později na specializovaných inženýrských školách,

¹ J. Polišenský, ed.: *Knihy o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948, s. 150-152.

² Srov. J. Zimmermann: *Militärverwaltung und Heeresaufbringung in Österreich bis 1806*. Frankfurt am Main 1965, s. 61-62, bibliografie tamtéž, s. 155. Ke vzniku stálé armády u nás např. A. Romaňák: *Stálá armáda a její vliv na postavení poddaného lidu v Čechách*. *Historie a vojenství* 32, 1983, s. 75-98.

³ W. W. Tomek: *Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II.* Praha 1868, zejm. s. 38-41; J. Pekař: *České katastry 1654 – 1789*. *Český časopis historický* XIX, 1913, s. 162; V. M. Škorpil: *O lidu jezdeckém. Voják ve válce a revoluci do roku 1848*. Praha 1947, s. 79-81; J. Mikulec: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993, s. 109-112. O vztahu stálé armády a milice nejpodrobněji H. Schmidt: *Staat und Armee im Zeitalter des "miles perpetuus"*. In: *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*. Berlin 1986, s. 213-248.

fundovaných zpravidla zemskými stavy. Mezi těmito ústavy náleží čestné místo pražské stavovské inženýrské školy, která zahájila výuku roku 1718 a je přímou historickou předchůdkyní Českého vysokého učení technického.⁴ Vznik samostatné vojenské akademie spadá až do doby tereziánské. Důraz na vzdělání a profesionální kvalitu velitelů začal pohnáhlou narušovat hegemonii aristokracie, z níž se tradičně rekrutoval důstojnický sbor císařské armády. Již roku 1727 si britský diplomat Saint-Saphorin povšiml, že *nejlepší důstojníci pocházejí z nižší šlechty a vzdělanějšího měšťanstva, neboť vědí, že závisí jenom na jejich schopnostech, zda vyniknou*.⁵ Mnoho poddůstojníků neurozeného původu se skutečně za tureckých a francouzských válek vypracovalo mezi důstojníky, i když jejich kariéra zpravidla končila u hodnosti setníka. Našli bychom však i pozoruhodné výjimky, především u "technických" druhů vojska. Johann Christoph Börner, reformátor dělostřelectva za Evžena Savojského, to dotáhl ze ševcovského učedníka až na generálního polního zbrojmistra. V některých případech napomohla další kariéře nobilitace osvědčených důstojníků, přestože vrstva "nové" vojenské šlechty v habsburském soustátí nikdy nedosáhla významu srovnatelného kupříkladu se situací v Prusku.⁶ Nabídka společenského vzestupu, který umožňovala armáda i neprivilegovaným vrstvám společnosti, používali koneckonců i verbíři jako účinnou vějičku.

Velitelský sbor císařského vojska v daném období představoval pestrý organismus nejen po stránce sociální, ale i národnostní. Mezi generalitou si drželi hluboko do 18. století významné postavení vojevůdci, jejichž mateřtinou byly románské jazyky: Španělé, Italové z oblasti Neapolska a Lotrinčané. Ve vojenské terminologii oné doby také stále převládalo francouzské a italské názvosloví. Tradičně se již od třicetileté války uplatňovali pod habsburskými prapory též Irové, Skotové, Welšané a později i Valoni. Podle analýz rakouských vojenských historiků pocházela téměř polovina všech císařských maršálů 18. století z oblastí mimo habsburské země. Ve vedení dvorské válečné rady pak dominovala od 17. věku italská jména jako Collalto, Gonzaga, Montecuccoli. Vysocí důstojníci si svůj prapor volili, a pokud se rozhodli pro službu císaři a prokázali v ní vedle schopností i loajalitu, nesměl jim nikdo předhazovat ani jejich původ, ani náboženské vyznání. Mnohé vojevůdce, jimž vděčila habsburská říše za válečné vavříny, bychom podle jejich původu jen stěží mohli označit za "Rakušany" či "Němce", byť třeba v nejširším možném smyslu. Namátkou stačí připomenout alespoň jména Laudon, Lacy, Browne - a samozřejmě Montecuccoli a Evžen Savojský.⁷

V této souvislosti je zajímavé, že příslušníci historické české šlechty se do nejvyšších velitelských funkcí nijak nehrnuli. Ze 157 maršálů, kteří v 18. století bojovali za slávu císařského orla, jich z českých zemí pocházelo jen pět.⁸ Francouzský anonymní spisek to již roku 1704 zdůvodňoval tvrzením, že čeští aristokraté, ač prý dobří a stateční vojáci, nemilují vojenskou službu, a většina z nich dává přednost civilním hodnostem a soukromému životu před kariérou v armádě či u dvora.⁹ S oslavami české vojenské zdatnosti se setkáváme na stránkách dobové evropské literatury častěji. Anglický globetrotter Edward Brown ve svém cestopise, vydaném roku 1677, kupříkladu říká, že *Čechové jsou lid udatný, silný a tuhý, soldáty dobré dávají, a že ta země též čilé a silné koně dává*.¹⁰ Mezi plukovníky, ale i setníky, rytmisty a nižšími šaržemi se často setkáváme se známými jmény české historické šlechty

⁴ Podrobný historický přehled podává Velflík: Dějiny technického učení v Praze I. Praha 1906 a 1909, s. 7-130.

⁵ Arneth: Prinz Eugen von Savoyen III. Wien 1858, s. 525, pozn. 4.

⁶ J. Zimmermann (cit. v pozn. 2), s. 130.

⁷ H. Schmidt (cit. v pozn. 3), s. 240-241; zde v pozn. 90 vyčerpávající přehled literatury.

⁸ J. Zimmermann (cit. v pozn. 2), s. 128.

⁹ O. Placht: Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století. Praha 1957, s. 271.

¹⁰ V. Schwarz: Město vidím veliké... Cizinci o Praze. Praha 1940, s. 44.

vyšší i nižší: Lobkovic, Žerotín, Valdštejn, Koza z Hradiště, Čejka z Olbramovic...¹¹ Rekruti z Českého království bývali tradičně zařazováni k prestižním jízdním plukům, zejména k dragounům, a k dělostřelectvu. Roku 1712, tedy v závěrečné fázi války o španělské dědictví, kupříkladu žádal Evžen Savojský českou dvorskou kancelář, aby přednostně vyslala k doplnění regimentů v Nizozemí nově zverbované "zemské" brance, v první řadě kavaleristy.¹² Ne náhodou se česká vojenská tradice spojuje nejčastěji s obrazem jezdce, zpravidla dragouna či švališera.¹³

(II.)

V obecném povědomí "mírových" let druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století se jednotlivé ohraničené vojenské konflikty na východě i na západě řetězily do apokalyptického obrazu dlouhé, nikdy nekončící *patálie*, hrozící neustále novou drahotou, daněmi a rekrutýrkami. Autoři, uvažující o válce jako o božím trestu za lidské hříchy, těžce nesli především stálé ohrožení habsburského impéria od východu i od západu současně. *Vojáci se verbují, kam půjdou Pán Bůh ví*, zapsal si o prvním dubnovém dni léta Páně 1682 tábořský děkan Zelenka, *poněvadž válečný postrach ze dvou stran hrozí, od Turka a Francouze, a na obou stranách doufáme v mír; tak mezi strachem a nadějí, v nebezpečí trvá svoboda křesťanstva*.¹⁴

Česká píseň z roku 1707 dramaticky volá k zemskému patronu sv. Václavovi:

*S jedné strany Turek na nás,
Francouz taky se valí.
Ach Václave ctný, udatný,
nebs nám byl rek spanilý,
ochraňuj nás té chvíle,
Čechy své roztomilé!*¹⁵

Pouze jeden z těchto dvou souběžných zápasů, totiž boj s osmanskou říší, mohla dobová politická rétorika interpretovat zásadně ideologicky. Sledujeme-li detailněji tok oné zdánlivě nekonečné války, již habsburští císaři vedli během "mírových" let druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století, pak přece jen nalezneme několik bodů obratu, ba dokonce periodizačních mezníků, které vyznačují určité dlouhodobější tendence. Jsou to zejména následující data:

1664: První porážky Turků v polních bitvách (Levice, St. Gotthard), které ukončily mýtus o neporazitelnosti Osmanů.

1683: Vítězství spojených křesťanských sil v klíčovém boji o Vídeň a následný rychlý postup spojenců do Uher, jenž odhaluje rozsah tureckého úpadku. Habsburská říše se poprvé odvažuje válčení na dvou frontách souběžně, byť s problematickým efektem.

1699/1700: Mírové smlouvy z Rijswijku a z Karlovic znamenají první citelné diplomatické ztráty protivníků, jakkoliv v případě Francie mají tyto neúspěchy význam povýtce psychologický.

¹¹ Srov. R. Frhr. von Procházka: *Militaria Bohemica. Genealogisch-heraldische Beiträge zur Geschichte böhmischer Truppenkörper und Uniformen, Banner und Fahnen, Orden, Ehren- und andere militärischer Abzeichen*. Bohemia 15, 1974, s. 94, pozn. 9.

¹² Dopis dvorské válečné rady české dvorské kanceláři, Vídeň 20. 10. 1712; dopis císaře Karla VI. českým místodržícím, Vídeň 25. 10. 1712. Státní ústřední archiv Praha, fond Staré militare, k. 403 (1712-1713).

¹³ Srov. V. M. Škorpil (cit. v pozn. 3), s. 95-96.

¹⁴ K. Thir: *Z denníku Bartoloměje Zelenky, děkana Tábořského 1680-1682*. In: XIV. zpráva o městském museu a veřejné městské knihovně v Táboře za rok 1910. Tábor 1911, s. 31. K uvedenému "zemskému" verbování dochované spisy ve Státním ústředním archivu Praha, fond Česká dvorská kancelář, sign. DK, VII C 1, k. 888.

¹⁵ F. Tábořský: *Ze starých špalíček (úryvek)*. In: *Od pravěku k dnešku, sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře II*. Praha 1930, s. 203.

1704-1709: Vrchol úspěchů ve válce o španělské dědictví, zakládajících velmocenské postavení habsburské říše.

Po 1713/14: "Barokní velmoc," ovšem na hliněných nohách a z milosti Anglie.

Habsburští panovníci – na rozdíl třeba od soudobého Pruska či Švédska – své armádě sami neveleli. Odtud četné stesky vojevůdců a členů dvorské válečné rady, podle kterých stojí císařská armáda ve stínu panovníkovy zájmu. O Leopoldovi I. se tvrdilo, že na svůj dvorní orchestr vydává více prostředků nežli na celé vojsko, jinak velmi schopný Josef I. vedl formálně armádu pouze dvakrát v životě (1702 a 1704 při dobývání pevnosti Landau) a Karel VI., který se rád nechával zobrazovat jako triumfátor, nebyl od svého nástupu na trůn osobně přítomen jediné válečné akci. Na druhé straně je však třeba přiznat, že armáda byla bez odporu vnímána jako nástroj panovnické moci a císař sám pak byl stále viditelněji přijímán jako ten, kdo vojskem vládne nikoliv pouze de jure, ale též de facto. Postupně se konstituovala též funkce vojska jako nástroje panovnické reprezentace, ba přímo vnějškové manifestace politické moci. Sami panovníci se s touto charakteristikou ztotožňovali. Příznačná je v tomto ohledu metafora, jíž ozřejmoval pražský svatovítský kanovník Tobias Becker úlohu Leopolda I. (snad nejméně bojovného ze všech barokních Habsburků) při dobytí Budína na Turcích v roce 1686. Císař prý podoben starozákonnímu králi Davidovi vyslal do pole svého Joaba (tj. vojevůdce Maxe Emanuela Bavorského a Karla Lotrinského), a sám poté *pro neodkladné příčiny zůstal ve svém rezidenčním městě a uchýlil se ke svaté modlitbě jako ke zbrani*.¹⁶ Emblematika Josefa I. pak přímo odvozovala s císařových epizodních válečných angažmá obraz tohoto panovníka jako velkého vojevůdce. Josefův sarkofág v kapucínské kryptě zdobí oslava vítězných bitev, k nimž došlo sice za nebožtíkovy vlády, avšak bez jeho účasti a zásluhy.¹⁷

(III.)

Byla tedy barokní dvorská kultura kulturou válečnickou, jak by se dalo usuzovat ze vzájemných poměrů "mírových" a "vojenských" prvků zvláště v dobovém umění a literatuře? Myslím, že na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Až do bitvy u Kolína neznala kupříkladu habsburská monarchie válečné řády: vítězný vojevůdce dostával namísto toho z císařových rukou honosně zdobený portrét zeměpána. Táž doba se ovšem neostýchala ověnit mariánský obraz dobytými vojenskými trofejemi a vzývat slitovnou Bohorodičku jakožto nelitostnou *generalissimu* habsburských vojsk. Populární vídeňský kazatel Abraham a Sancta Clara vykreslil svým posluchačům a čtenářům po slavném vítězství nad Turky v roce 1697 následující obraz: *Nikdy jsme neměli lepší vinobraní, než tentokráte v Uhrách u Zenty. Nebyly to však hrozny muškátu, nýbrž sami musulmani. Z lisu neprýšila šťáva révy, ale šťáva života. Nebyl žádný mošt, jenom krev mnoha Mustafů; tak mnoha, že Tisa skrz naskrz znachověla jako vody egyptské. (...) Maria, královna nebeská, a s ní Bůh, nám pomohli k vítězství*.¹⁸ Navzdory této šťavnaté imaginaci jsem přesvědčen že pro výpověď dobových uměleckých děl, manifestujících smyslově názornými prostředky habsburskou politickou moc, je vždy charakteristická dychotomie války a míru. Mars kráčí ruku v ruce s Apollónem a oslavy panovníků a státníků slovem i písmem pravidelně zdůrazňují, že dokonalost a moudrost spočívá v ideální harmonii hrdinných činů válečných a uvážlivých skutků mírového

¹⁶ L. Kretzenbacher: Fünf Prager deutsche "Sieges-Predigten" auf den Türkenüberwinder Kaiser Leopold I. zwischen 1683 und 1688. Bohemia 26, 1985, s. 299.

¹⁷ B. Grimschitz: Johann Lucas von Hildebrandt. Wien - München 1959, s. 73-74; M. Hawlik – van de Water: Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740. Wien – Freiburg - Basel 1989, s. 37-39.

¹⁸ Cit. dle F. Eybl, ed.: Abraham a Sancta Clara, Ein Karren voller Narren und andere kleine Werke. Salzburg - Wien 1993, s. 111.

budování. V oficiální emblematicke Karla VI. tak vítězný vavřín vždy doplňuje olivová ratolest.¹⁹

Je jistým dluhem českého dějepisceví, že se doposud jenom málo věnovalo společenské reflexi vojenských událostí během "mírových" let 1648 – 1741. Přitom v určitých uzlových momentech závisel na výsledku vojenského střetnutí, odehrávajícího se blízko zemských hranic, bezprostředně i další politický osud království. Tehdejší obyvatelé českých zemí si tento fakt dokonale uvědomovali a zanechali v tomto ohledu řadu pozoruhodných svědectví v dobové korespondenci, publicistice i v uměleckých dílech. Takovými krizovými momenty byl zejména boj o Vídeň roku 1683 a poté "velká krize" let 1703/1704, kdy francouzskobavorská armáda v jižním Německu ohrožovala západní hranice habsburských zemí a uherští kurucové podnikali výpady k Vídni. Zkušenosti českých zemí s armádou byly v tomto období mnohostranné: průtahy vojsk, proudy zajatců, rekrutírky, život v týlových posádkách, vojáci jako stafáž církevních i světských slavností vrcholného baroka. Přestože vojáci při poddanských nepokojích tu a tam přebírali (většinou proti své vůli) úlohu dnešních policistů, těšil se jejich stav mezi venkovským obyvatelstvem značné vážnosti. Uniforma čili "dvojí sukno" se dokonce stalo vzorem pro mužský oděv širokých lidových vrstev.²⁰ Hierarchická pyramida armády barokní doby se nám může jevit takřka jako karikatura spleťtých společenských vztahů uvnitř absolutistického státu. Jestliže nepřekonatelná propast dělila již mužstvo od nižších důstojníků, pak sociální vzdálenost mezi prostým vojákem a polním maršálem byla nezměrná. Přesto přinášelo dvojí sukno výhody i těm, kdo stáli na žebříčku vojenské nomenklatury nejniže. Armáda představovala samostatný stav a každý poddaný, který podepsal závazek služby svému panovníkovi, se ve stejném okamžiku zbavoval svazku, jenž ho poutal k jeho lenní vrchnosti. Někteří branci se dobrovolně zavazovali ke službě v délce osmi, deseti nebo i čtrnácti let kvůli zcela prozaickým příčinám: podpis daný verbířovi osvobodil od dluhů, od osobních závazků, od tísnivé nouze. Určitá záruka pravidelného jídla, spojená s "přepychem" řádného oblečení a obutí, představovala v oné době mnoho. Ne náhodou měly rekrutírky v Čechách největší úspěch tehdy, když stoupaly ceny základních životních potřeb a objevil se nedostatek hotových peněz, jak tomu bylo například roku 1708.²¹

Čteme-li dobové směrnice pro doplňování vojska, neubráníme se dojmu, že habsburská armáda byla přímo elitním společenstvím. Verbíři nesměli získávat brance lstí či násilím, rekruti sami pak měli být vybíráni z řad zachovalých, zdravých a silných mladých mužů do pětaticeti let. Odveden nemohl být osedlý poddaný, jeho jediný syn či panský sluha v livreji. Navíc platily striktní předpisy ohledně národnosti vojáků. Ze služby byli předem vyloučeni poddaní těch monarchů, s nimiž habsburský císař válčil, tedy zejména Francouzi. U pluků verbovaných na území říše navíc neměli přijímat Uhry a Chorvaty, později ani Vlchy a Poláky.²² Skutečnost se od podobných proklamací samozřejmě lišila. Mocným pomocníkem verbířů byl alkohol, spojený s často nestoudným lhaním o přednostech vojenského stavu. Již roku 1690 si čeští stavové vyžádali, aby *i přinuceně a mocně obzvláště tuláci na vojnu bráni byli, poněvadž by sic málo se jich našlo, kteří by se dobrovolně verbovatí dali*.²³ Stesky na vyliďňování země se opakovaly takřka rok co rok: čeled' na venkově prý mizí, sotva každý desátý sedlák má pacholka, orat musí již i ženy a děti... Po bitvě u Höchstádtu se proto pražský sněm úspěšně zasadil o to, aby se rekruti verbovali i v sousedním Bavorsku,

¹⁹ F. Matsche: Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des "Kaiserstils". Berlin – New York 1981.

²⁰ J. Petráň, ed.: Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1997, s. 813.

²¹ W. W. Tomek (cit. v pozn. 3), s. 39-40; J. Pekař (cit. v pozn. 3), s. 165; O. Placht (cit. v pozn. 9), s. 133-134.

²² J. Pekař (cit. v pozn. 3), s. 163; V. M. Škorpil (cit. v pozn. 3), s. 79-81; Vojenské dějiny Československa II (1526 – 1918). Praha 1986, s. 171-172. Obsáhlý dobový teoreticko-právní rozklad o verbování na říšském území má H. F. von Fleming: Der Vollkommene Teutsche Soldat (...). Leipzig 1726, s. 122-128.

²³ W. W. Tomek (cit. v pozn. 3), s. 39-40.

obsazeném tehdy císařskými vojsky.²⁴ Roku 1717 si stěžovali pro změnu bavorští verbíři, že *pouhou čtvrt hodinu před nimi jim nejlepší lidský materiál přebrali rakouští kolegové, kteří bezostyšně provozovali své řemeslo na nepatřičné straně hranic a nešetřili prý přitom penězi.*²⁵ Za války o dědictví polské v polovině 30. let už vídeňský vrchní válečný komisariát přivíral obě oči. Dvojí sukno tehdy běžně oblékali dezertéři z jiných armád a příslušníci nejrůznějších národů, s čestnou výjimkou "Francouzů a Cikánů".²⁶ Na druhé straně úřady opětovně varovaly před cizími verbíři, kteří pronikali na habsburské území a prováděli divoké rekrutírky podél hranic. Patent z roku 1723 plasticky líčí činnost těchto nahaněčů: *lákají prý jak usedlé tak neusedlé, zvláště pak mladý a dobře vyrostlý obyvatele a poddaný, jimž slibují nemalé peníze. Často dokonce tají svůj skutečný záměr a nabízejí mladíkům výhodnou službu u cizích pánů, aby je posléze vyvedli ze země.*²⁷ Pokoutním verbířům hrozily vysoké tresty, státní moc však proti nim zpravidla mnoho nezmohla. Pruský král Bedřich Vilém I. takto například verboval v Čechách chasníky pro svou proslulou "gardu vysokých chlapů", nezřídka s vynaložením náboženské argumentace.²⁸ Výsledkem podobných honů na lidi byla mimo jiné utěšeně rostoucí korupce. Vojenští lékaři a důstojníci za příslušný obnos mnohdy velkoryse "přehlédli", že obstarožní asociální individua, zverbovaná kupříkladu českými stavy, sotva unesou pušku, a že chybějící přední zuby jim neumožňují ukousnout papírovou patronu.²⁹ Kompletně vyzbrojení rekruti často vzali do zaječích dřívě, než je vůbec stačili dopravit k vojsku. Při vyčerpávajících válečných taženích, kdy armády strádaly nemocemi a nedostatkem zásob, nabývala dezerte masových měřítek. Zběhové na útěku využívali široké podpory, pomoci či alespoň mlčenlivosti venkovského obyvatelstva. Každý alespoň trochu zdatný selský synek věděl, že i on se může snadno stát obětí verbířů, a solidarita s dezertéry tak mnohdy přesahovala zemské hranice.³⁰

Opakující se stesky na vylidňování země by mohly vést nezaujatého čtenáře k představě o neúměrně vysokých stavech evropských vojsk 17. a 18. století v porovnání s počtem obyvatel. Sněmovní lamentování je však třeba brát se značnou rezervou. Náklady na ozbrojené síly sice značně zatěžovaly hospodářství všech evropských zemí, stavy tehdejších vojsk ale nelze vůbec měřit s moderními konskripčními armádami. Soudobý teoretický rozklad považuje za ideální takový stav, při němž by připadal jeden jízdní voják na každých šedesát a pěšák na dvacet osedlých poddaných.³¹ Josef Pekař v přibližné shodě s touto kvótou vypočítal, že v Čechách se počátkem 18. století skládaly na jednoho rekruta zhruba dvě středně velké vesnice.³² Dramatická líčení verbíři vylidněné země ale neobstojí ještě z jiného důvodu. Navzdory všem nepříznivým okolnostem procházely Čechy zhruba od poloviny 17. století obdobím nebývalého populačního růstu. Během pouhých sta let se zde počet obyvatel zdvojnásobil. Kromě tragické morové epidemie let 1679-1680 nepoznali naši předkové v této době vážnější katastrofy.³³ Všechny tyto skutečnosti je třeba stále znovu brát v úvahu, chceme-li posuzovat úměrnost či neúměrnost podílu zemí koruny české na zrodu habsburského barokního impéria.

²⁴ Tamtéž, s. 43-44; srov. J. Pekař (cit. v pozn. 3), s. 165.

²⁵ J. Zimmermann (cit. v pozn. 2), s. 97.

²⁶ P. Klučina – A. Romaňák – K. Richter: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby II.* Praha 1984, s. 57.

²⁷ Český místodržitelství patent, Praha 22. 3. 1723. Státní ústřední archiv Praha, Sbirka patentů, sign. PT 905.

²⁸ O. Placht (cit. v pozn. 9), s. 135.

²⁹ J. Pekař (cit. v pozn. 3), s. 163.

³⁰ P. Burschel: *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts.* Sozialgeschichtliche Studien. Göttingen 1994, s. 222-224.

³¹ *Eine kurtze Militarische Verfassung Uber dasjenige Was Ihre Römisch=Kaysersliche und Königl. Cathol. Majestät zu dero Kriegs=Armatur nothwendig brauchen.* Prag b. d., s. 17.

³² J. Pekař (cit. v pozn. 3), s. 163.

³³ Naposledy E. Maur, in: *Dějiny obyvatelstva českých zemí.* Praha 1996, s. 113-131. Srov. C. W. Ingrao: *The Habsburg Monarchy 1618 – 1815.* Cambridge 1994, s. 88-95.

(IV.)

Poslední z těchto nepříliš systematických poznámek platí radostnému poznání, že recepce válečných událostí v době "míru" let 1648 – 1741 byla mnohostranná a pozoruhodně strukturovaná. Její podstatou byl jednoduchý fakt: na armádu plynula tak vysoká část rozpočtu, že se státní aparát snažil ve vlastním zájmu co možno nejvíce zdůraznit, kterak každý úspěch císařských zbraní je současně i výsledkem pilné práce poddaných. Rétorika dobových úředních pramenů je dvojitá. Na jedné straně líčí snad až v příliš temných barvách nesnáze impéria a úklady jeho věrolomných nepřátel (vedle pramenů vztahujících se k protiosmanským bojům promlouvá tato díkce například z patentů doby falcké války v 80.-90. letech 17. století). Na straně druhé se ovšem způsobem vsutku barokním zveličuje význam každého vojenského vítězství, často jen domnělého. Již doboví komentátoři jízlivě konstatovali, že jsou koneckonců bitvy, po kterých se zpívá Te Deum na obou stranách. Metody a postupy cíleného vytváření veřejného mínění o válečných událostech představují badatelské téma, které dosud čeká na uplatnění. Již nyní však lze konstatovat, že oficiální propaganda v tomto ohledu disponovala obdivuhodnou škálou nástrojů, sahajících od stručných publicistických relací až k náročnějším literárním i obrazovým projevům, jakými byly dialogické pamflety, kázání, sbírky fiktivní korespondence či knihy emblematické. Stranou pochopitelně nezůstával ani aparát okázalých slavností. Skutečnost, že podstatná část písemných pramenů, informujících nás o tomto předmětu, není jazykově česká, by neměla být důvodem k domněnkám, že naši předkové snad nebyli tímto druhem ideologického působení zasaženi. Představa, podle níž snad byly války domu rakouského čímsi cizím, nepochopitelným a pro Čechy lhostejným, je stejně naivní jako nesprávná. Právě povědomí o společně sdílených vítězstvích zřejmě tvořilo důležitou komponentu nejen dynastického cítění, nýbrž i nově definovaného barokního patriotismu.³⁴

---

³⁴ Naposledy v souhrnu J. Petráň: Kultura a společnost v Čechách doby baroka. In: V. Vlnas, ed.: Sláva barokní Čechie, stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století. Praha 2001, s. 61-77.